

Michał Arndt Urząd Miasta Tychy
e-mail: michal-arndt@wp.pl

telefon: +48 32 776 33 33

DOI: 10.15290/mhi.2015.14.01.01

Kara śmierci w polskim prawie wojskowym 1944–1969

SUMMARY

Capital Punishment in Polish Military Law 1944–1969

Capital punishment is an exceptional type of penal sanction for the most serious crimes in penal legislation of countries which permit such penalty. In the period of the Second Polish Republic a capital punishment judgement in military penal law was permitted for crimes committed at the time of war, often having negative impact on the combat capacity and morale of a given military unit.

Following the example of legislation of the Second Polish Republic, authors of the Polish Army's Penal Code from 1944 assumed that a capital punishment judgement should apply to extremely serious crimes committed by soldiers, usually "in the field", in the course of war operations.

Inclusion of a chapter concerning political crimes punishable with serious penal sanctions (including capital punishment) into the military code of 1944, as well as moving civil cases of people accused of such acts under the jurisdiction of military courts, led to a situation where this code (in judiciary practice since the beginnings of the Polish People's Republic) became one of the most repressive legal acts, taking into account the number of death penalties adjudged under its provisions.

Key words: penal law, military law, capital punishment, Polish Army Penal Code 1944

Słowa kluczowe: prawo karne, prawo wojskowe, kara śmierci, Kodeks Karny Wojska Polskiego 1944

Podstawowym orężem walki prowadzonej przez sądy wojskowe¹ były przepisy prawa karnego. Pobieźna analiza dorobku legislacyjnego pierwszych dzie-

---

¹ Odwołanie się przez nowe władze do sądów wojskowych wynikało przede wszystkim z braku zaufania do kadr powszechnego wymiaru sprawiedliwości, w większości tworzonych przez sędziów przedwojennych. Komuniści mieli uzasadnione obawy co do poziomu dyspozycyjności przedwojennych sędziów, którym przyszyboby orzekać w sprawach o charakterze politycznym. Sądownic-

sięciu lat istnienia Polski Ludowej nasuwa wniosek, iż prawo karne stanowiło jedną z najważniejszych płaszczyzn zainteresowania powojennego prawodawcy, który wydał przeszło sto aktów normatywnych (dekretów lub ustaw) zawierających przepisy karne². Liczebność przepisów spowodowała, iż prawo karne zaczęło odgrywać bardzo „istotną rolę w realizacji politycznych i gospodarczych celów nowej władzy, w zachowaniu i umocnieniu podstaw ustroju powojennej Polski”³.

Prawo karne, stając się narzędziem walki klasowej, za pośrednictwem którego nowe władze zamierzały ugruntować i poszerzyć zdobyte w drugiej połowie 1944 r. wpływy, w ocenie władz powinno się cechować zarówno surowością, jak i niemożliwością jej uniknięcia.

Chociaż władze zdecydowały się zachować w mocy większość dorobku legislacyjnego II RP (w całości lub fragmentarycznie), z kodeksem karnym z 1932 r. na czele, to podjęcie walki o nowy porządek w powojennej Polsce za pomocą przedwojennego prawa raczej nie spotkałoby się z akceptacją kierownictwa partii komunistycznej – przede wszystkim w ZSRR.

Sprawę komplikowała ponadto ówczesna ocena prawa karnego II RP, wskazująca, iż jego cechą szczególną były „surowe sankcje, ostrzem swoim wymierzone przeciwko ogółowi społeczeństwa”⁴.

Częściowym rozwiązaniem problemu, przede wszystkim w wymiarze wizerunkowym, było przyjęcie kodeksu karnego Wojska Polskiego z 1944 r. [dalej: k.k. WP], który powielał szereg rozwiązań dotyczących kar opracowanych w okresie II RP⁵, chociaż należy podkreślić, iż w zakresie samej istoty kary nastąpił istotny zwrot. Ówczesny pogląd głosił, iż kara w „socjalistycznym prawie karnym spełnia zadanie prewencji ogólnej w połączeniu z zasadami prewencji szczególnej”⁶.

---

two wojskowe dawało komunistom większą pewność ukarania „wrogów” zgodnie z życzeniem nowych władz. Było to wynikiem odpowiedniego doboru sędziów wojskowych pod kątem prezentowanej postawy polityczno-ideologicznej. A. Machnikowska, *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944–1950*, Gdańsk 2008, s. 481 i nast.

² M. Melezini, *Punitivność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003, s. 63.

³ A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 58.

⁴ M. Muszkat, *Na marginesie nowego wojskowego ustawodawstwa karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” (dalej: WPP) 1945, nr 2, s. 22.

⁵ M. Buszyński, *Zasady nowego kodeksu wojskowego*, WPP 1932, nr 4, s. 6–15; J. Zawistowski, *Uwagi o karach za przestępstwa wojskowe*, WPP 1936, nr 1, s. 1–13; S. Mikuliński, *Kary dodatkowe a ukaranie dyscyplinarne*, WPP 1936, nr 2, s. 1–12; E. Saski, *Pożądane zmiany w k.k.w. z 1932 r.*, WPP 1936, nr 3, s. 4–22; L. Kania, *Kodyfikacja wojskowego prawa karnego materialnego w 1932 r. – geneza, przebieg prac, próba oceny* (cz. I), WPP 2001, nr 2, s. 24–27.

⁶ *Postanowienie Zgromadzenia Sędziów Najwyższego Sądu Wojskowego z 16 czerwca 1954 r.* Zg. Og. 92/53, [w:] *Zbiór orzeczeń Najwyższego Sądu Wojskowego*, oprac. L. Hochberg, Warszawa 1954, s. 125.

Szczególną rolę przypisano karze, która otwierała katalog kar zasadniczych kodeksu karnego wojskowego z 1944 r. wymienionych w art. 34 k.k. WP – karze śmierci.

Stanowiła ona najwyższy wymiar kary przewidziany przez ustawodawstwo karne Polski Ludowej, zarówno wojskowe (k.k. WP z 1944 r.), jak również powszechne (np. m.k.k. z 1946 r.). Przyjmuje się, iż kara śmierci stanowi najwyższą sankcję, jaką dysponuje państwo dla ukarania jednostki. Posiada ona znamiona nadzwyczajnego środka karnego stosowanego w sytuacji naruszenia przez sprawcę przestępstwa najwyższych dóbr w systemie wartości uznawanych przez państwo⁷.

Wydaje się, iż jednym z czynników wpływających na częstotliwość stosowania kary śmierci w ustawodawstwie karnym danego państwa jest panujący ustrój społeczno-polityczny. W państwie komunistycznym kara śmierci była jednym z podstawowych narzędzi walki, jaką prowadzono za pośrednictwem organów wymiaru sprawiedliwości z przeciwnikami władzy i osobami uznawanymi za zagrażające komunistycznym wpływom⁸. Problematyka kary śmierci była rozpatrywana w Polsce Ludowej na płaszczyznach pozornie niemających nic wspólnego z prawem i etyką. Obecność najwyższego wymiaru kary w prawie karnym Polski Ludowej w dużym stopniu uzasadniały względy natury ideologiczno-politycznej⁹. Pozwalało to władzom podchodzić elastycznie do zagadnienia obecności kary śmierci w prawie karnym, przez takie ustalenie częstotliwości jej występowania, która była zgodna z założeniami aktualnej polityki karnej władz państwowych. W pierwszej dekadzie istnienia Polski Ludowej przełożyło się to na stan, w którym „ustawodawstwo powojenne szafowało karą śmierci znacznie hojniej”¹⁰, aniżeli miało to miejsce w okresie II RP. Stwierdzenie to w szczególności dotyczyło stosowania kary śmierci za przestępstwa o charakterze antypaństwowym, przy czym władze komunistyczne niezwykle rozbudowały tę kategorię czynów zabronionych na gruncie prawa karnego Polski Ludowej¹¹. Wydaje się, iż wszelkie próby upozorowania prawa karnego II RP na bardziej represyjne niż powojenne ustawodawstwo karne,

⁷ P. Kładoczny, *Kara śmierci jako wykładnik polityki karnej państwa w latach 1944–1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001, s. 67.

⁸ Passim: A. Lityński, op. cit., s. 72–73; Z. Biegański, *Sądownictwo i skazani na śmierć z przyczyn politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Bydgoszcz 2003, s. 220–221.

⁹ W jednym z podręczników prawa karnego wydanym w 1950 r. pisano, iż utrzymywanie w polskim prawie karnym kary śmierci spowodowane tym, że „mamy jeszcze wewnątrz kraju wrogów klasowych, że toczy się u nas zacięta walka klasowa, że organa naszej władzy ludowej mają do spełnienia poważne zadania w dziedzinie łamania oporu wrogów klasowych, przejawiającego się w różnych formach działania przestępczego” – I. Andrejew, L. Lernell, J. Sawicki, *Prawo karne Polski Ludowej. Zarys wykładu części ogólnej*, Warszawa 1950, s. 285.

¹⁰ P. Kładoczny, op. cit., s. 69.

¹¹ Passim: ibidem, s. 69–79; v.: P. Kładoczny, *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956). Prawna analiza kategorii przestępstw przeciwko państwu*, Warszawa 2004, s. 99–113.

o czym uprzednio wspomniano, było wyrazem bezceremonialnego fałszowania przez komunistów rzeczywistości.

Zgodnie z art. 35 § 1 k.k. WP kara śmierci podlegała wykonaniu w drodze rozstrzelania osoby skazanej¹², co potwierdzono w art. 314 kodeksu wojskowego postępowania karnego z 1945 r.¹³ Identyczny tryb wykonania kary śmierci na sprawcach przestępstw wojskowych przewidywało ustawodawstwo karne wojskowe wydane w okresie II RP. Wskazywałoby to na korzystanie przez twórców k.k. WP z 1944 roku z wzorców przedwojennych. Rozstrzelanie sprawcy przestępstwa wojskowego miało wynikać z zaakceptowania przez prawodawcę w art. 35 k.k. WP charakterystycznych cech organizacji wojskowej, oznaczających wprowadzenie do k.k. WP „typowo wojskowego wykonania kary śmierci”¹⁴.

W przypadku, gdyby k.k. WP z 1944 r. miał charakter kodyfikacji *stricte* wojskowej, czyli byłby odpowiednikiem wojskowego kodeksu karnego z 1932 r., problematyka trybu wykonania kary śmierci najprawdopodobniej nie wzbudzałaby większego zainteresowania. W obliczu dokonania przestępstwa wojskowego przez osobę wojskową, wykonanie kary śmierci w trybie „typowo wojskowym” byłoby następstwem ogólnie przyjętej zasady, zgodnie z którą żołnierza skazanego na śmierć należy rozstrzelać¹⁵.

Złożony charakter k.k. WP z 1944 r., łączącego w sobie cechy kodeksu wojskowego i kodeksu powszechnego, wydawał się komplikować omawiane zagadnienie. Oddanie sądom wojskowym właściwości orzeczniczej względem osób cywilnych, o czym stanowił art. 5 k.k. WP, i włączenie do części szczególnej k.k. WP rozdziału XVII (*Zbrodnie stanu*) spowodowało, iż kara śmierci orzeczona wobec osoby niebędącej żołnierzem, a skazanej na podstawie przepisu rozdziału XVII k.k. WP zagrożonego najwyższym wymiarem kary, była wykonywana w trybie rozstrzelania. Stanowiło to przejaw zerwania z rozwiązaniami przedwojennymi, ponieważ art. 38 k.k. z 1932 r. przewidywał dla osób cywilnych skazanych na karę śmierci jej wykonanie w drodze powieszenia. Wprowadzenie wykonania kary śmierci przez rozstrzelanie każdego sprawcy przestępstwa (wojskowego i powszechnego) zagrożonego karą śmierci, występo-

¹² W przypadku skazania na najwyższy wymiar kary kobiety w ciąży sąd mógł skorzystać z prawa zamiany kary śmierci na najwyższy wymiar kary pozbawienia wolności. Należy zaznaczyć, iż treść art. 35 § 2 k.k. WP dawała sądowi prawo, lecz nie nakładała obowiązku łagodniejszego potraktowania kobiety w ciąży skazanej na śmierć.

¹³ Dz. U. Nr 36, poz. 216.

¹⁴ T. Leško, *Niektóre zagadnienia ewolucji systemu kar w KKWP*, WPP 1962, nr 4, s. 509; v.: idem, *System kar sądowych w prawie karnym wojskowym*, Warszawa 1968, s. 74.

¹⁵ Naczelny Prokurator Wojskowy w piśmie nr 00349 z 30 października 1944 r. wskazywał, iż wykonanie na żołnierzu orzeczonej kary śmierci ma odbywać się przez rozstrzelanie skazanego w oddalonym miejscu. A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny. Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, t. 1, Warszawa 1996, s. 41.

wało na gruncie radzieckiego ustawodawstwa karnego¹⁶. Wydaje się, iż art. 35 § 1 k.k. WP stanowił wyraz recepcji radzieckich rozwiązań w zakresie sposobu wykonywania kary śmierci i samej istoty tejże kary, polegającej na trwałym usunięciu ze społeczeństwa osób „niepożądanych” przez komunistów¹⁷.

Niemniej należałoby odnotować, iż takowe osoby niejednokrotnie przed wykonaniem wyroku oddawały władzom „ostatnią przysługę”, polegającą na występowaniu w roli świadka w innych analogicznych procesach – po uprzednim odroczeniu prawomocnego wyroku kary śmierci. Wspomniany mechanizm był jednym z przejawów nadużyć, jakich dopuszczali się w okresie stalinowskim sędziowie wojskowego wymiaru sprawiedliwości¹⁸.

Uprzednio wspomniano, iż k.k. WP z 1944 r. łączył w sobie cechy kodeksu karnego wojskowego i powszechnego. Wpłynęło to na zakres, okoliczności i częstotliwość zagrożenia karą śmierci w przepisach części szczególnej k.k. WP. Niestusznym wydaje się postawienie znaku równości pomiędzy karą śmierci za przestępstwa wymienione w rozdziale XVII k.k. WP, a pozostałymi przepisami tworzącymi część szczególną k.k. Wojska Polskiego.

W przypadku przepisów tworzących rozdziały XVIII–XXV k.k. WP z 1944, kara śmierci uzależniona była od okoliczności, w których popełniono dane przestępstwo wojskowe. Podstawową przesłanką karania żołnierzy najwyższym wymiarem kary było dopuszczenie się czynu zabronionego w warunkach bezpośrednich działań wojennych¹⁹ lub w okresie wojny²⁰.

---

¹⁶ W.M. Czchikwadze, *Radzieckie prawo karne wojskowe. Część ogólna*, Warszawa 1952, s. 217–218; W. Mienszagin, Z. Wyszynska, *Radzieckie prawo karne*, Warszawa 1953, s. 106–107; Z. Domino, *O niektórych tendencjach i projektach w radzieckim wojskowym prawie karnym*, WPP 1966, nr 1, s. 51–54.

¹⁷ W radzieckiej literaturze przedmiotu można spotkać się z poglądem, iż „w kraju naszym stosowanie kary śmierci – rozstrzelania miało zawsze charakter wyjątkowy”. Ponadto wskazywano na czasowy charakter jej stosowania i funkcjonowanie kary śmierci poza socjalistycznym systemem kar, ponieważ cechując się wysokim poziomem humanitarności nie mógł on dopuszczać tak surowej sankcji karnej jaką była kara śmierci. Pogląd ów pozostaje w oczywistej sprzeczności z radziecką rzeczywistością, w której kara śmierci odgrywała – obok kary pozbawienia wolności w obozach pracy poprawczej – decydującą rolę w kształtowaniu niezwykle represyjnego kierunku polityki karnej władz radzieckich. Wydaje się, iż apogeum stosowania kary śmierci w ZSRR przypadło na drugą połowę lat trzydziestych i było cechą charakterystyczną okresu tzw. wielkiego terroru. W późniejszym okresie (począwszy od 1950 r.) kara śmierci ponownie posłużyła jako narzędzie walki politycznej, chociaż w maju 1947 r. zniesiono karę śmierci w radzieckim ustawodawstwie karnym. Ponowną falę terroru przerwała dopiero śmierć Stalina. W.M. Czchikwadze, op. cit., s. 217; A. Lityński, *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*, Warszawa 2010, s. 149; passim: R. Miedwiediew, *Pod osąd historii. Geneza i następstwa stalinizmu*, t. I, Warszawa 1990, s. 378–437; ibidem, t. II, Warszawa 1990, s. 98–109; R. Conquest, *Wielki Terror*, przeł. W. Jeżewski, Warszawa 1997, s. 155–538.

¹⁸ J. Poksiński, *„My sędziowie, nie od Boga...” Z dziejów sądownictwa wojskowego PRL 1944–1956. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1996, s. 262.

¹⁹ Karą śmierci zagrożone było przykładowo przestępstwo z art. 109 k.k. WP mówiące o ucieczce żołnierza z pola walki, czyli miejsca bezpośredniego kontaktu z nieprzyjacielem. O podobnych okolicznościach wspominał art. 111 i art. 119 k.k. WP posługując się zwrotem „w obliczu nieprzyjaciela”.

W okresie obowiązywania k.k. WP sformułowano pogląd, zgodnie z którym najwyższy wymiar kary za przestępstwa wojskowe „niestety występować musi nierzadko, zwłaszcza gdy chodzi o przestępstwa popełnione w czasie wojny, w polu”²¹. Podyktowane miało to być przede wszystkim potrzebą wyeliminowania sytuacji obniżających poziom dyscypliny w szeregach WP lub osłabiających zdolność bojową danej jednostki w warunkach szczególnych²², jakimi są wojna i działania zbrojne²³. W okresie pokojowym stosowano względem żołnierzy WP pozostałe kary zasadnicze wymienione w art. 34 k.k. WP zaliczane do kar wolnościowych. Wydaje się, iż w przypadku przestępstw *stricte* wojskowych opisanych w rozdziałach XVIII–XXV k.k. WP uzasadnione było szczególnymi okolicznościami, w których dane przestępstwo byłoby popełnione (wojna lub bezpośrednie działania wojenne). Wzmoczone zagrożenie karą śmierci w czasie wojny wynikało także z potrzeby utrzymania właściwego poziomu dyscypliny w szeregach WP, warunkującej zdolność bojową polskich sił zbrojnych (1 i 2 Armii WP)²⁴.

Odmienne prezentowała się kwestia zagrożenia karą śmierci za przestępstwa opisane w rozdziale XVII k.k. WP z 1944 r. Spośród dziewiętnastu przepisów, które tworzyły rozdział zatytułowany *Zbrodnie stanu*, aż dziesięć przestępstw zagrożonych było karą śmierci. Wydaje się to świadczyć o niezwyklej represyjności rozdziału XVII k.k. WP, grupującego przestępstwa zasadniczo o politycznym charakterze, godzące bezpośrednio (lub pośrednio) w nowy ustrój i władze powojennej Polski²⁵.

Należałoby dodać, iż kara śmierci za przestępstwo z rozdziału XVII k.k. WP mogła być orzeczona względem każdej osoby, oskarżonej o popełnienie

---

²⁰ Zagrożenie karą śmierci przestępstw popełnionych „w czasie wojny” było wyrazem uznania danego czynu za typ kwalifikowany danego przestępstwa. Przykładowo dopuszczenie się przez żołnierza przestępstwa z art. 115 (samowolne oddalenie się) w okresie pokoju zagrożone było karą wolnościowymi (pozbawienia wolności do lat 3, aresztu lub skierowania do oddziału karnego). Natomiast popełnienie wspomnianego przestępstwa w czasie wojny skutkowało odpowiedzialnością karną w postaci kary więzienia albo kary śmierci.

²¹ L. Lernell, *O niektórych aspektach problematyki teoretycznej wojskowego prawa karnego*, WPP 1963, nr 1, s. 22.

²² M. Muszkat, *Podstawowe zasady Kodeksu Karnego Wojska Polskiego*, WPP 1945, nr 1, s. 22.

²³ Karą śmierci zagrożone były przede wszystkim przestępstwa z następujących rozdziałów k.k. WP z 1944 r.: XVIII (*Przestępstwa przeciwko obowiązkowi wierności żołnierskiej*), XIX (*Przestępstwa przeciwko obowiązkowi wojskowemu*), XX (*Przestępstwa przeciwko karności*), XXII (*Przestępstwa przeciwko szczególnym obowiązkom służbowym*) i XXV (*Przestępstwa w polu przeciwko ludności i mieniu*). We wszystkich przypadkach przesłanką orzeczenia kary śmierci wobec żołnierza było dopuszczenie się przestępstwa w okresie wojny lub bezpośrednich działań wojennych.

²⁴ Położenie nacisku na prewencję ogólną w zakresie przestępstw wojskowych popełnianych przez żołnierzy WP w okresie wojny wydaje się odzwierciedlać częstotliwość orzekania przez sądy wojskowe kary śmierci w okresie pierwszych miesięcy obowiązywania k.k. WP z 1944 r. (od września 1944 r. do maja 1945 r.). A. Wesołowski, *W cieniu wojny i polityki. Sądownictwo Wojska Polskiego na froncie wschodnim w latach 1943–1945*, Toruń 2003, s. 235–236, 251–252.

²⁵ P. Kładoczny, *Kara śmierci jako wykładnik...*, s. 80–81.

czynu zabronionego z rozdziału XVII. Natomiast możliwość kary wymierzenia śmierci z rozdziałów XVIII–XXV k.k. WP w zasadzie ograniczała się do żołnierzy WP i osób dysponujących zbliżonym statusem, ponieważ tylko one mogły dopuścić się przestępstw opisanych w tychże rozdziałach. Wynikało to wprost z wojskowego charakteru przestępstw wymienionych w rozdziałach XVIII–XXV k.k. WP.

Wydaje się, iż oddzielne rozpatrywanie zagadnienia kary śmierci na gruncie rozdziału XVII k.k. WP (*Zbrodnie stanu*) i pozostałych (wojskowych) rozdziałów części szczególnej k.k. WP pozwala dokonać chociaż częściowej rewizji poglądu o totalitarnym charakterze k.k. WP, ocenianego przez pryzmat liczby zagrożeń karą śmierci²⁶. Biorąc pod uwagę zasadniczo uzasadnione (względami wojskowymi) zagrożenia karą śmierci w rozdziałach XVIII–XXV k.k. WP, cechy prawa totalitarnego należałoby w zasadzie przyznać tylko przepisom rozdziału XVII k.k. WP, w którym ówczesny prawodawca bardzo szczerze operował zagrożeniem kary śmierci za poszczególne przestępstwa. Wpisywało się to w ogólny charakter prawa karnego początków Polski Ludowej nastawionego na zmaksymalizowanie represyjności przepisów, gdzie „[...] kara śmierci jako wymiar najwyższy przestała być karą wyjątkową [...]”²⁷. Było to zaprzeczeniem poglądu lansowanego przez nowe władze, iż stosowanie kary śmierci rozpowszechnione było tylko w okresie międzywojennym i wynikać miało jakoby z posługiwania się karą śmierci przez „reżim sanacyjny” jako narzędziem zwalczania ówczesnej opozycji politycznej (m.in. Komunistycznej Partii Polski, do której spuścizny odwoływała się PPR)²⁸.

Złagodzenie polityki władz po wydarzeniach 1956 r. przyniosło również częściowe złagodzenie dotychczasowej represyjności prawa karnego²⁹. Chociaż moc obowiązującą nadal posiadały akty prawne wydane w początkach Polski Ludowej (np. k.k. WP i m.k.k. z 1946 r.), to w orzecznictwie organów wymiaru sprawiedliwości nastąpiła pewna liberalizacja kierunku polityki karnej. Oznaką zachodzących zmian było ograniczanie skali stosowania najwyższego wymiaru kary przewidzianej w ówczesnym prawie karnym³⁰. Należałoby dodać, iż zmianom w nastawieniu władz towarzyszył ponadto zanik pewnych kategorii przestępstw, w przypadku których najczęściej wymierzano karą śmierci (np. przestępstwa z art. 85–86 i art. 89 k.k. WP) w początkowym okresie przemian ustrojowych zachodzących w powojennej Polsce.

²⁶ M. Czyżak, *Kodeks karny Wojska Polskiego jako przykład totalitarnego prawa karnego*, WPP 1999, nr 3–4, s. 54–55.

²⁷ K. Szwarzgryk, *Straceni na Dolnym Śląsku 1945–1956*, Wrocław–Rzeszów 2002, s. 14.

²⁸ M. Muszkat, *Na marginesie nowego...*, s. 22.

²⁹ W. Uruszczak, *Dziedzictwo prawne XX wieku oczami historyka prawa. Prawo obce, własne, prawe i hańbie*, [w:] *Dziedzictwo prawne XX wieku*, Kraków 2001, s. 103.

³⁰ M. Melezini, op. cit., s. 362–370.

W okresie opracowywania projektu k.k. PRL problematyka kary śmierci była jednym z elementów prowadzonej dyskusji³¹. Zagadnieniem tym zajmowano się ponadto podczas prac nad projektem ustawy karnej wojskowej z 1963 r. Miała ona zastąpić te przepisy k.k. WP z 1944 r., których treść miała charakter ściśle związany z rzeczywistością wojska. W trakcie prowadzonej dyskusji dominowały głosy opowiadające się za potrzebą wyeliminowania kary śmierci z wojskowego prawa karnego. Podstawowego argumentu przemawiającego za takim posunięciem upatrywano w jej niehumanitarności³². Jednakże zwyciężył pogląd, iż całkowite usunięcie najwyższego wymiaru kary z projektu wojskowej ustawy karnej wydaje się krokiem przedwczesnym, chociaż podkreślano, iż problematyka kary śmierci wymaga dalszej dyskusji – zarówno na gruncie wojskowego, jak również powszechnego prawa karnego³³. Ostatecznie kara śmierci znalazła się w katalogu kar zasadniczych k.k. z 1969 r. (art. 30), zastępującego dotychczas obowiązujące przepisy prawa karnego, w tym k.k. WP z 1944 r. Należy dodać, iż karze śmierci, na gruncie k.k. z 1969 r., przyznany został status wyjątkowej kary zasadniczej, przewidzianej tylko za najcięższe zbrodnie, o czym wspomniano w art. 30 § 3 k.k. z 1969 r. W przeciwieństwie do rozdziałów XVIII–XXV k.k. WP, żaden z przepisów części wojskowej k.k. z 1969 r. nie przewidywał kary śmierci za wymienione w niej przestępstwa wojskowe.

Upadek systemu komunistycznego w Polsce stworzył badaczom możliwość dokonania rzetelnej analizy zagadnienia wykorzystywania kary śmierci jako narzędzia walki politycznej i środka zastraszania ówczesnego społeczeństwa – wraz z uwzględnieniem skali tego zjawiska. Jednakże ustalenie dokładnej liczby osób skazanych na karę śmierci okazało się być zadaniem niezwykle skomplikowanym, co odzwierciedlają rozbieżności w ustaleniach poszczegól-

³¹ Wydaje się, iż najswobodniejszą dyskusję nad obecnością kary śmierci w polskim prawie karnym prowadzono w okresie chwilowej „politycznej odwilży”, która przypadła na ostatnie miesiące 1956 r. Wówczas to bardzo często podnoszono głosy domagające się możliwie najszerzego usunięcia kary śmierci z prawa obowiązującego i ograniczenia obecności najwyższego wymiaru kary w przyszłym k.k. PRL, *passim*: S. Ehrlich, *Głos przeciwko karze śmierci*, „Nowa Kultura” (dalej: NK) 1956, nr 28, s. 3; W. Wolter, *Znieść karę śmierci*, NK 1956, nr 30, s. 2; J. Terpilowski, *Czy rzeczywiście wyjątkowa?*, „Nowe Prawo” (dalej: NP) 1956, nr 10, s. 96–97; *Czy utrzymywać karę śmierci?*, „Przekrój” 1956, nr 601, s. 4; J. Lipczyński, *Przeciwko karze śmierci*, [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Woltera*, Warszawa 1959, s. 91–104.

³² Obecność niehumanitarnej kary śmierci w przepisach prawa karnego Polski Ludowej, które podobnie jak inne socjalistyczne ustawodawstwa karne, miało cechować się wyjątkowym (w porównaniu z prawem karnym państw kapitalistycznych) humanizmem i zorientowaniem na reedukację skazanego wydawało się być twierdzeniem nie do pogodzenia z ówczesnymi realiami, w których polityka karna była jednym z narzędzi sprawowania władzy. W. Wolter, L. Lernell, J. Sawicki, L. Schaff, *Węzłowe zagadnienia prawa karnego w świetle Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [w:] *Zagadnienia prawne Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej PAN 4–9 lipca 1953 r.*, red. G. Auscaler, t. I, Warszawa 1954, s. 281–282.

³³ J. Polan-Haraschin, *Z problematyki przestępstw wojskowych (Kilka uwag de lege ferenda)*, NP 1957, nr 12, s. 74–75; *Sesja naukowa WIP poświęcona projektom przepisów karnych*, WPP 1963, nr 2, s. 250.

nych badaczy³⁴. Należałoby dodać, iż prace prowadzone w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej pozwoliły zindywidualizować znaczny odsetek osób skazanych na karę śmierci za przestępstwa polityczne³⁵, opisane m.in. w rozdziale XVII k.k. WP z 1944 r.

Bibliografia

- Andrejew I., Lernell L., Sawicki J., *Prawo karne Polski Ludowej. Zarys wykładu części ogólnej*, Warszawa 1950.
- Bąkowski Z., *Wyniki prac na ustaleniem listy osób straconych i zmarłych w więzieniach w Polsce w latach 1944–1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 1996, t. 39.
- Biegański Z., *Sądownictwo i skazani na śmierć z przyczyn politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945–1956*, Bydgoszcz 2003.
- Buszyński M., *Zasady nowego kodeksu wojskowego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1932, nr 4.
- Conquest R., *Wielki Terror*, przeł. W. Jeżewski, Warszawa 1997.
- Czchikwadze W.M., *Radzieckie prawo karne wojskowe. Część ogólna*, Warszawa 1952.
- Czy utrzymywać karę śmierci?, „Przekrój” 1956, nr 601.
- Czyżak M., *Kodeks karny Wojska Polskiego jako przykład totalitarnego prawa karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1999, nr 3–4.
- Domino Z., *O niektórych tendencjach i projektach w radzieckim wojskowym prawie karnym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1966, nr 1.
- Ehrlich S., *Głos przeciwko karze śmierci*, „Nowa Kultura” 1956, nr 28.
- Kania L., *Kodyfikacja wojskowego prawa karnego materialnego w 1932 r. – geneza, przebieg prac, próba oceny* (cz. I), „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2001, nr 2.
- Kładoczny P., *Kara śmierci jako wykładnik polityki karnej państwa w latach 1944–1956*, [w:] *Przestępstwa sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, red. W. Kulesza, A. Rzepliński, Warszawa 2001.

³⁴ M. Turlejska, *Te pokolenia żałobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944–1954*, Warszawa 1990, s. 91–93; J. Poksiński, op. cit., s. 11–15; Z. Biegański, op. cit., s. 236–241; M. Melezini, op. cit., s. 331–333; v.: K. Szwagrzyk, *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005, s. 84–88.

³⁵ Passim: Z. Bąkowski, *Wyniki prac nad ustaleniem listy osób straconych i zmarłych w więzieniach w Polsce w latach 1944–1956*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 1996 t. 39, s. 108–115; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu 1944–1955*, red. K. Szwagrzyk, Wrocław 2002; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie 1946–1954*, red. T. Bereza, P. Chmielowiec, Rzeszów 2004; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach 1946–1955*, oprac. T. Kurpierz, Katowice 2004; F. Musiał, *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie 1946–1955*, Kraków 2005; *Skazani na karę śmierci przez Wojskowe Sądy Rejonowe w Bydgoszczy, Gdańsku i Koszalinie (1946–1955)*, red. D. Burczyk, I. Hałagida, A. Paczoska-Hauke, Gdańsk 2009.

- Kładoczny P., *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956). Prawna analiza kategorii przestępstw przeciwko państwu*, Warszawa 2004.
- Kochański A., *Polska 1944–1991. Informator historyczny. Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, t. 1, Warszawa 1996.
- Lernell L., *O niektórych aspektach problematyki teoretycznej wojskowego prawa karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1963, nr 1.
- Leśko T., *Niektóre zagadnienia ewolucji systemu kar w KKWP*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1962, nr 4.
- Leśko T., *System kar sądowych w prawie karnym wojskowym*, Warszawa 1968.
- Lipczyński J., *Przeciwko karze śmierci*, [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Woltera*, Warszawa 1959.
- Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.
- Lityński A., *Prawo Rosji i ZSRR 1917–1991, czyli historia wszechzwiązkowego komunistycznego prawa (bolszewików). Krótki kurs*, Warszawa 2010.
- Machnikowska A., *Wymiar sprawiedliwości w Polsce w latach 1944–1950*, Gdańsk 2008.
- Melezini M., *Punitowność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003.
- Miedwiediew R., *Pod osąd historii. Geneza i następstwa stalinizmu*, t. I, Warszawa 1990.
- Miedwiediew R., *Pod osąd historii. Geneza i następstwa stalinizmu*, t. II, Warszawa 1990.
- Mieszagin W., Wyszynska Z., *Radzieckie prawo karne*, Warszawa 1953.
- Mikuliński S., *Kary dodatkowe a ukaranie dyscyplinarne*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1936, nr 2.
- Musiał F., *Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Krakowie 1946–1955*, Kraków 2005.
- Muszkat M., *Na marginesie nowego wojskowego ustawodawstwa karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1945, nr 2.
- Muszkat M., *Podstawowe zasady Kodeksu Karnego Wojska Polskiego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1945, nr 1.
- Polan-Haraschin J., *Z problematyki przestępstw wojskowych (Kilka uwag de lege ferenda)*, „Nowe Prawo” 1957, nr 12.
- Poksiński J., *„My sędziowie, nie od Boga...” Z dziejów sądownictwa wojskowego PRL 1944–1956. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1996.
- Saski E., *Pożądanne zmiany w k.k.w. z 1932 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1936, nr 3.
- Sesja naukowa WIP poświęcona projektom przepisów karnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1963, nr 2.
- Skazani na karę śmierci przez Wojskowe Sądy Rejonowe w Bydgoszczy, Gdańsku i Koszalinie (1946–1955)*, red. D. Burczyk, I. Hałagida, A. Paczoska-Hauke, Gdańsk 2009.
- Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Katowicach 1946–1955*, oprac. T. Kurpierz, Katowice 2004.

- Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie 1946–1954*, red. T. Bereza, P. Chmielowiec, Rzeszów 2004.
- Skazani na karę śmierci przez Wojskowy Sąd Rejonowy we Wrocławiu 1944–1955*, red. K. Szwaagrzyk, Wrocław 2002.
- Szwaagrzyk K., *Prawnicy czasu bezprawia. Sędziowie i prokuratorzy wojskowi w Polsce 1944–1956*, Kraków–Wrocław 2005.
- Szwaagrzyk K., *Straceni na Dolnym Śląsku 1945–1956*, Wrocław–Rzeszów 2002.
- Terpiłowski J., *Czy rzeczywistość wyjątkowa?*, „Nowe Prawo” 1956, nr 10.
- Turlejska M., *Te pokolenia żałobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944–1954*, Warszawa 1990.
- Uruszczak W., *Dziedzictwo prawne XX wieku oczami historyka prawa. Prawo obce, własne, prawe i haniebne*, [w:] *Dziedzictwo prawne XX wieku*, Kraków 2001.
- Wesołowski A., *W cieniu wojny i polityki. Sądownictwo Wojska Polskiego na froncie wschodnim w latach 1943–1945*, Toruń 2003.
- Wolter W., *Znieść karę śmierci*, „Nowa Kultura” 1956, nr 30.
- Wolter W., Lernell L., Sawicki J., Schaff L., *Węzłowe zagadnienia prawa karnego w świetle Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, [w:] *Zagadnienia prawne Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej PAN 4–9 lipca 1953 r.*, red. G. Auscaler, t. I, Warszawa 1954.
- Zawistowski J., *Uwagi o karach za przestępstwa wojskowe*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1936, nr 1.
- Zbiór orzeczeń Najwyższego Sądu Wojskowego*, oprac. L. Hochberg, Warszawa 1954.